

Гастон ЛЕРУ

ПРИВИД ОПЕРИ

*Переклад з французької
Зої БОРИСЮК,
Петра ТАРАЩУКА*

Київ
"ЗНАННЯ"

*Моєму братові, друзяці Джо —
який, хоч і не має нічого від привида,
проте так само, як і Ерік, є Янголом
музики*

З усією любов'ю
ґастон Перу

Передмова,

у якій автор цього дивного твору розповідає читачеві, як він зміг упевнитися, що привид Опери справді існує

Привид Опери таки існував. І це зовсім не був, як довго думали, плід уяви артистів, чи заботони директорів, чи недолугі вигадки збудженої уяви панянок з кордебалету, їхніх матусь, білетерок, гардеробниць і консьержки.

Авжеж, він існував у крові й плоті, хоча й намагався скидатися на справжнього привида, на звичайну тінь.

Щойно я став вишукувати відомості в архівах Національної академії музики¹, мене одразу вразив дивовижний збіг тих химерних подій, що їх пов'язували з привидом, із однією з найтаємничіших та найфантастичніших драм, і невдовзі я прийшов до думки про можливість раціонального пояснення одного через інше. Події відбувались якихось років тридцять тому, і сьогодні буде зовсім не важко знайти у самому осередку музики шаню-

¹ Національна академія музики — одна із назв Паризької опери (*Тут і далі прим. ред.*).

ваних людей похилого віку, слова яких не викличуть жодних сумнівів, — вони могли б пригадати, немов би це було вчора, таємничі й трагічні обставини викрадення Крістіни Дае, зникнення віконт де Шаньї та смерті його старшого брата, графа Філіпа, чие тіло було знайдене на березі озера, що хлюпоче під Оперою з боку вулиці Скриб. Та досі жодному зі свідків навіть на думку не спадало вбачати в цій жахливій пригоді участь справді легендарного персонажа — оперного привида.

Істина поволі проникала в мій розум, збентежений розслідуванням, яке щомиті наштовхувалося на факти, що, на перший погляд, можна було б вважати потойбічними; я неодноразово був готовий відмовитися від виснажливого переслідування нереального образу, котрого так і не вдавалось зловити. Зрештою, я отримав доказ, що мої передчуття ніколи мене не підводили, і за всі свої старання був винагороджений тоді, коли упевнився, що привид Опері — далєбі щось більше, ніж тїнь.

Того дня я довгенько просидїв над “Мемуарами директора” — легковажним твором надто скептичного Моншармена, який за час свого перебування в Опері нічого не збагнув у малозрозумїлій поведїнці привида і тїльки насміхався з нього, причому навіть тоді, коли сам став жертвою дивної фїнансової операції з “магічним конвертом”.

Утративши надїю, я збирався вже йти з бїбліотеки, аж раптом зустрїв адмінїстратора нашої Національної академії, що був приязноу людиною і теревенив на сходовому майданчику з невисоким та жвавим елегантним дїдком, з яким, не довго думаючи, познайомив і мене. Адмінїстратору було відомо про мої пошуки, він знав, з яким нетерпїнням я намагався дїзнатися, де подївся пан Фор, судовий слїдчий у справї Шаньї, що набула великого розголосу. Нїхто не знав, що з ним сталося, живий він чи мертвий, аж ось, повернувшись у Париж після п'ят-

надцяти років проживання в Канаді, він щонайперше прийшов просити секретаря про пільгове місце в Опері. Авжеж, цей старенький і був паном Фором.

Більшу частину вечора ми провели разом, він розповів мені про справу Шанї — так, як її розумів. За браком доказів йому довелося визнати, що віконт збожеволів, а смерть його старшого брата була випадковою, хоча він не сумнівався в тому, що жахлива драма між двома братами відбулася через Крістіну Дае. Він не зміг пояснити, що сталося з Крістіною і віконтом. Звичайно, коли я заговорив про привида, він лише розсміявся. Йому було відомо про химерні події, що свідчили про існування виняткового створіння, яке для проживання обрало один з найтаємничіших куточків Опері, знав він і про історію з конвертом, але в усьому цьому не побачив нічого вартого уваги судового працівника, котрому доручено розслідувати справу Шанї; він заледве й слухав показання свідка, який з'явився з заявою, що бачив привида. Цим персонажем — свідком — був не хто інший, як той, кого весь Париж називав Персом і кого добре знали всі власники абонементів Опері. Суддя вирішив, що він фантазер.

Уявляєте, наскільки сильно я зацікавився історією Перса. І захотів відшукати, якщо не пізно, цього цінного й оригінального очевидця. Моя удача була зі мною, і мені вдалося знайти його в невеличкій квартирці на вулиці Риволі, яку він з тих часів не покидав та в якій і помер через п'ять місяців після мого візиту.

Спершу я був налаштований скептично, та коли Перс по-дитячому щиро розповів усе, що йому було відомо про привида, і передав у повне моє розпорядження докази його існування, зокрема дивне листування Крістіни Дае — листування, яке так яскраво осяяло її жахливу долю, — я вже не міг сумніватися. Ні! Ні! Привид — зовсім не міф!

Я добре розумію, що мені закидатимуть, ніби всі ці листи не є оригіналами і можуть бути повністю придумані кимсь, чію уяву, цілком певно, жилили найхімерніші вигадки; на щастя, мені вдалося знайти зразки почерку Крістіни в інших джерелах, окрім мого пакета листів, і зайнятися порівняльним вивченням, яке розвіяло всі мої сумніви.

Я також дізнався все про Перса і дійшов висновку, що він чоловік чесний і не здатний на якісь вигадки, котрі можуть ввести правосуддя в оману.

Зрештою, цю думку поділяють і авторитетні особи, певною мірою причетні до справи Шаньї. Вони належали до кола друзів цієї родини, і я показав їм усі документи й поділився своїми міркуваннями з цього приводу. З їхнього боку я отримав найшляхетнішу підтримку, тож дозволю собі навести кілька рядків, адресованих мені генералом Д...

*“Пане,
я не можу дозволити собі надто наполягати на публікації результатів Вашого розслідування.*

Добре пригадую, що за кілька тижнів до зникнення великої співачки Крістіни Дає і до початку драми, яка глибоко засмутила все передмістя Сен-Жермен, у танцювальному класі багато говорили про привида. Гадаю, що ці розмови припинилися лише після справи, що зайняла всі голови. Однак Ваші міркування про привида підтверджують, як мені здається, можливість пояснити цю драму, тож прошу Вас, пане, розказати нам про нього. Хай би яким таємничим він міг би одразу видатись, прийняти його існування буде, либонь, легше, ніж ту незрозумілу історію, в якій з волі недобррозичливців два брати, що все життя обожнювали один одного, дійшли до смертельної ворожнечі...

З повагою...”

Нарешті, тримаючи в руках справу, я пройшовся розкішними володіннями привида — величною спорудою, що стала його імперією, і все, що мої очі побачили, а розум відкрив, чудово підтвердилось документами Перса, тож мої пошуки остаточно увінчались неймовірною знахідкою.

Пригадаймо: нещодавно, коли робітники копали у підвалах Опери для того, щоб захоронити там записані на фонографі голоси артистів, то зачепили киркою скелет; я одразу знайшов підтвердження, що це останки Привида Опери! Я змусив адміністратора рукою торкнутися цього доказу, і тепер мені байдуже, що в газетах пишуть про знахідку начебто жертви часів Паризької комуни.

Бідолахи, яких було знищено в часи Комуни у підвалах Опери, поховані зовсім з іншого боку. Я скажу, де можна знайти їхні скелети, це далеко від тієї величезної крипти¹, в якій під час облоги робили запаси різноманітних харчів. На цей слід я натрапив, розшукуючи рештки привида Опери, які так і не знайшов би, якби не нечуваний випадок захоронення записаних голосів.

Ми ще поговоримо про цей труп та про те, що з ним треба зробити, а тепер мені важливо завершити цю необхідну передмову та подякувати дуже скромним статистам, таким як комісар поліції Міфруа (колись покликаний для формулювання перших висновків з приводу зникнення Крістіни Дае), колишній секретар Ремі, колишній адміністратор Мерсьє, колишній хормейстер Габріель, а особливо ж баронесі де Кастело-Барбезак, яка колись була “крихіткою Мер” (і яка через те не нітиться), — найчарівнішій зірці нашого чудового кордебалету, старшій доньці шанованої пані Жирі, колишньої білетер-

¹ Крипта — нижній храм, підземне склепінчасте приміщення, розташоване під хоральною і вівтарною частинами храму, яке слугує для поховання мощів святих і мучеників.

ки ложі Привіда — усі вони дуже мені допомогли: завдяки їм я разом із читачами зможу пережити в найменших подробицях години чистих кохання й жаху.

Буду невдячним, якщо на початку цієї жахливої й правдивої історії не подякую працівникам нинішньої дирекції Опери, які так приязно поставилися до моїх пошуків, зокрема панові Месаже, а також дуже симпатичному адміністраторові Габіону та люб'язному архітекторові, відданому справі збереження споруди, який, не вагаючись, надав мені праці Шарля Гарнье¹, хоча й був майже певен, що я їх не поверну. Нарешті, залишилося публічно визнати щедрість мого друга й колеги Ж.Л. Кроза, котрий дозволяв користуватися своєю багатою театральною бібліотекою й позичав унікальні видання, якими він так дорожив.

Гастон Леру

¹ Шарль Гарнье (1825—1898) — французький архітектор, що спроектував і побудував Оперу в Парижі.

Розділ I

Чи це таки привид?

Того вечора, коли пани Деб'єнн і Поліньї, директори Опери, які мали йти на заслужений відпочинок, давали останній гала-концерт з нагоди прощання з театром, гримерну Сореллі, однієї з найкращих танцівниць балету, несподівано заповнили з півдесятка панночок із кордебалету, які щойно залишили сцену, відтанцювавши “Полієвкта”¹. Вони влетіли натовпом: одні — з надмірним, неприродним сміхом, інші — з криками жаху.

Сореллі, якій хотілось якусь мить побути наодинці, щоб іще раз “продумати” подяку, котру вона невдовзі мала виголосити у танцювальній залі перед Деб'єнном і Поліньї, неприязно поглянула на безладний натовп, що увірвався до неї. Вона повернулась до своїх товаришок і поцікавилася причиною такого галасливого збудження. Тоді маленька Джемма (дорогий Гревену носик, очі кольору незабудок, рожеві щічки й білосніжна шийка) тремтячим голосом, що переривався від тривоги, пояснила причину, промовивши всього три слова:

— Це все привид!

І замкнула двері на ключ. Гримерній Сореллі була властива офіційно-банальна елегантність. Псише², диван, туалетний столик і шафи — оце все необхідне вмєблювання. На стінах кілька гравюр, сувенірів, що нагадували про маму, яка знала дні слави колишньої Опери, що на вулиці Ле Пелетьє. Портрети Вестрі, Гарделя,

¹ “Полієвкт” — трагедія П'єра Корнея.

² Псише — стародавнє дзеркало в рамі з особливими стержнями, завдяки яким його можна встановлювати похило.

Дюпона, Біготтіні. Але ця гримерна видавалась, либонь, палацом дівчаткам із кордебалету, які тулились у загальних кімнатах, де в очікуванні сигнального дзвінка співали, сварились, лупцювали перукарів і костюмерів, винагороджували себе скляночкою касісу чи пива, а то й рому.

Сореллі була забобонною. Почувши, як маленька Джемма згадала привида, вона затремтіла й промовила:

— Дурненька!

Оскільки вона першою вірила у примар взагалі і в привида Опери зокрема, то одразу зажадала пояснень.

— Ви його бачили? — поцікавилась вона.

— Так, як оце вас! — простогнала маленька Джемма і, не в змозі триматись на ногах, упала на стілець.

А маленька Жирі (очиці-сливочки, волосся, мов вороного крило, смаглявий відтінок шкіри, дрібні кістки, туго обтягнуті шкірою) додала:

— Якщо це він, то він потворний!

— Авжеж! — в один голос потвердили танцівниці.

І загомоніли всі водночас. Привид постав перед ними в образі чоловіка у фракку, невідь-звідки взявшись у коридорі. Його поява була цілком несподіваною, він, здавалось, виринув зі стіни.

— О, — мовила та з них, якій вдалося зберегти бодай крихту самовладання, — вам скрізь ввижаються привиди.

Справді-бо, ось уже кілька місяців, як в Опері тільки й мови, що про цього привида у фракку, який, наче тінь, блукав згори вниз по всій будівлі. Він ні до кого не озивався, ніхто не зважувався звернутись до нього, втім той, перед ким він з'являвся невідомо як і звідки, одразу неприємно. Його хода була зовсім безшумною, як і має бути у справжнього привида. З цієї примари, одягненої як світський фронт або гробар, стали сміятись і жарту-

вати, але невдовзі легенда про привида обросла в кордебалеті неймовірними подробицями. Усі танцівниці заявляли, що наштовхувались на цю надприродну істоту і стали жертвами його злих чар. А ті, що найбільше реготали, не були вже такими самовпевненими. Якщо він не з'являвся безпосередньо, то давав знати про свою присутність смішними або зловісними подіями, відповідальність за які на нього покладали через майже масову забобонність. Стався якийсь нещасний випадок, подружка пожартувала над танцівницею кордебалету чи загубився пушок від рисової пудри? У всьому був винен привид, привид Опери!

Хто ж насправді його бачив? По Опері вештається стільки фраків, і аж ніяк не фантомних. Але цей вирізнявся особливістю, зовсім не притаманною іншим чоловікам у фраках — цей фрак був одягнений на скелет.

Принаймні так твердили ті панянки.

І, цілком природно, на місці голови був череп.

Чи ж усе це було достовірним? Істина полягає в тому, що образ скелета виник із опису привида старшим машиністом сцени Жозефом Бюке, який його справді бачив. Він зіштовхнувся — сказати “ніс у ніс” не можна, бо у привида немає носа, — з таємничим персонажем на вузьких сходах, що ведуть від рампи просто “у низи”. Він бачив його не більш як секунду — привид одразу щез — і зберіг незабутній спогад про ту з'яву. Ось що Жозеф Бюке розповідав кожному, хто хотів його слухати:

— Він неймовірно худий, і чорний фрак теліпається на його кістяку. Очі посаджені так глибоко, що роздивитись незрушні зіниці неможливо. Фактично видно тільки дві великі чорні прогаліни, як у черепах покійників. Шкіра, яка щільно, мов у барабані, облягає кістяк, не біла, а гидотно-жовта, ніс ледве виступає і в профіль його зовсім не видно, власне відсутність носа — видовище